

ВИХОВАТЕЛЮ

ДНЗ

Дошкільний
навчальний заклад

Л. М. Олійник
І. А. Романюк

ВИХОВАТЕЛЮ НАЙМЕНШИХ

СИСТЕМА РОБОТИ З ДІТЬМИ ТРЕТЬОГО РОКУ ЖИТТЯ

Харків
«Видавнича група «Основа»»
2013

УДК 373.2
ББК 74.1
В54

Серія «ДНЗ. Вихователю»
Заснована 2008 року

Вихователю найменших (система роботи з дітьми
В54 третього року життя) / авт.-укл. Л. М. Олійник, І. А. Романюк. — Х. : Вид. група «Основа», 2013. — 336 с. :
схеми, табл. — (Серія «ДНЗ. Вихователю»).
ISBN 978-617-00-1751-2.

Посібник містить щотижневе планування (заняття з образотворчого мистецтва; фізичного й музичного виховання; пізнавальної, художньо-мовленнєвої, ігрової діяльності та ін.), методичні рекомендації щодо організації навчально-виховної роботи з дітьми третього року життя, а також багато іншої корисної інформації.

Для вихователів дошкільних навчальних закладів і студентів вищих навчальних закладів відповідного фаху.

УДК 373.2
ББК 74.1

Методичне видання
Серія «ДНЗ. Вихователю»

Автори-укладачі: **ОЛІЙНИК** Лія Миколаївна
РОМАНЮК Ірина Анатоліївна

ВИХОВАТЕЛЮ НАЙМЕНШИХ
(система роботи з дітьми третього року життя)

Відповідальний за випуск *Ю. М. Афанасенко*

Підп. до друку 24.04.2013. Формат 60×90/16. Папір газет.

Гарн. шкільна. Ум. друк. арк. 21. Зам. № 13-05/20-05.

ТОВ «Видавнича група «Основа»

61001 м. Харків, вул. Плеханівська, 66

Тел. (057) 717-99-30

e-mail: office@osnova.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

Зміст

Переднє слово	4
Комплексний підхід до перцептивного навчання шляхом активізації спонтанної діяльності	6
Методичні рекомендації щодо планування роботи у групі раннього віку ДНЗ	20
Форми роботи та види діяльності в режимі дня групи раннього віку ДНЗ (третій рік життя)	29
Особливості проведення комбінованих занять як оптимальна форма навчання дітей раннього віку	36
Орієнтовне щотижневе планування навчально-виховного процесу в групі раннього віку ДНЗ	40
Комплексна система занять з образотворчої діяльності з дітьми раннього віку	142
Зміст педагогічної діяльності з фізичного виховання	260
Ігри дітей третього року життя	275
Дидактичний супровід ігор малят	275
Сюжетні ігри дітей третього року життя	282
Робота з картинками як засіб розширення уявлень дітей раннього віку про оточуючий світ та розвитку їх мовлення	288
Використання картинки на занятті	288
Використання картинки у вільний час	292
Організація музичних занять та розваг у групах раннього віку	294
Адаптація дітей до умов дошкільного навчального закладу	304
Додатки	313
Додаток 1. Рухливі ігри	313
Додаток 2. Дидактичні ігри	324
Література	

ISBN 978-617-00-1751-2 © Олійник Л. М., Романюк І. А., авт.-укл., 2013
© ТОВ «Видавнича група «Основа», 2013

Переднє слово

Ранній вік (з року до трьох) — особливий період дитинства, коли кожний день має вагоме значення для розвитку дитини. Зважаючи на те, що заклала природа, розвиток та становлення особистості у цей час відбувається дуже стрімко й залежить від соціальних умов, у яких зростає малюк. Упровадження особистісно-орієнтованої освіти в практику роботи груп раннього віку дошкільних навчальних закладів потребує від педагогів розуміння та опанування її змісту, набуття ними вміння реалізовувати окреслені завдання цієї освіти. Вона вимагає від педагога особистісно-орієнтованого підходу до дітей, тісної взаємодії з їх родинами.

Спираючись на гуманістичні педагогічні ідеали, автори посібника радять батькам та педагогам, причетним до освіти дітей раннього віку, таке:

- виробляти оптимістичну гіпотезу щодо розвитку дитини; усвідомлювати те, що кожна психічно нормальна дитина має необмежені можливості розвитку. Дорослий може або активізувати й супроводжувати цей процес, або гальмувати його;
- порівнювати розвиток дитини лише з нею самою — учорашньою, сьогоднішньою, імовірно завтрашньою;
- зміщувати акценти з оцінювання зовнішніх якісно-кількісних характеристик результатів діяльності та проявів поведінки дитини на аналіз її особистості; сприймати малюка таким, яким він є від природи;
- не стільки самому добирати конкретні засоби зовнішнього впливу на дитину, скільки давати їй право самостійно обрати одну з наданих дорослим можливостей;
- реалізувати принцип активності — право дитини на вибір, на прийняття самостійних рішень у нескладних життєвих ситуаціях;
- розуміти, що дорослий має бути гідним довіри дитини, а не домагатися довіри силою влади над дитиною;
- звільнити емоційне життя малюка від напруження, дати імпульс розвитку його емоційної сприйнятливості;
- вправляти дитину в умінні спиратися на власний (хай поки ще й обмежений) життєвий досвід, звертатися по допомогу за роз'ясненням до дорослого;
- бути педагогічно творчим, відкритим інноваціям, підвищувати рівень своєї психологічної грамотності.

Базовий компонент дошкільної освіти (затверджений наказом МОНМСУ від 22.05.2012 р. № 615) висуває до педагога дошкільного навчального закладу такі вимоги:

- визнання самоцінності дошкільного дитинства, його особливої ролі в розвитку особистості;
- збереження дитячої субкультури;
- створення сприятливих умов для формування особистісної зрілості дитини, її базових якостей;
- пріоритет повноцінного проживання дитиною сьогодення у порівнянні з підготовкою до майбутнього етапу життя;
- повага до дитини, врахування індивідуального особистого досвіду дошкільника;
- компетентнісний підхід до розвитку особистості, збалансованість набутих знань, умінь, навичок, сформованих бажань, інтересів, намірів та особистісних якостей і вольової поведінки дитини;
- надання пріоритету соціально-моральному розвитку особистості, формування у дітей умінь узгоджувати особисті інтереси з колективними;
- формування у дітей цілісної, реалістичної картини світу, основ світогляду.

Виконання цих завдань, за відсутності якісного методичного забезпечення, не завжди під силу педагогові-практику.

Цей методичний посібник складений з метою надання конкретної методичної допомоги педагогічним працівникам дошкільних навчальних закладів, які працюють з найменшими вихованцями.

Детальне теоретичне вивчення особливостей розвитку та виховання дітей раннього віку, а також тривала публіцистична робота за цією тематикою надихнули авторів-укладачів об'єднати власні наукові, методичні та практичні розробки, що отримали підтримку вітчизняних фахівців з дошкільного виховання, у єдину збірку.

Плекаємо надію, що це видання стане настільною книгою для педагогів, які працюють у групах раннього віку в дошкільних навчальних закладах, допоможе молодим вихователям впевненіше зробити перші кроки у педагогічній царині, а досвідчених педагогів спонукає до подальших творчих пошуків.

Зичимо успіхів та натхнення у роботі всім тим, хто причетний до справи виховання найменших громадян України!

*З повагою до читачів,
Лія Миколаївна Олійник,
Ірина Анатоліївна Романюк*

Комплексний підхід до перцептивного навчання шляхом активізації спонтанної діяльності

Шановний читачу! Зазвичай не всі практичні працівники читають теоретичні авторські викладки. Проте звертаємося до Вас із проханням: прочитайте ці сторінки теорії. Гадаємо, що схеми та таблиці полегшать Ваше сприймання та допоможуть зрозуміти наукове підґрунтя всієї нашої роботи. Ознайомившись із теорією, Ви зможете стати нашими прибічниками й творчо втілювати ідеї перцептивного навчання малят у практику своєї роботи. Якщо Ви зрозумієте, як працює психічний процес сприймання у дитини раннього віку, Ви зможете ефективно втілювати в практику власної роботи з малюками всі ті класичні та сучасні методичні поради і настанови, які зроблять Ваше спільне життя з групою малюків в дошкільному навчальному закладі приємним, яскравим та пізнавальним як для Вас, так і для малюків, якими Ви опікуєтесь.

Працюючи з дитиною раннього віку, вихователь має пам'ятати, що це — найоптимальніший період для розвитку сенсорики, моторики й мовлення дитини. Розвиток дитини неможливо відокремлювати від її поведінки та практичної діяльності, з одного боку, та навчання — з іншого. Також нагадаємо, що для 2—3-річної дитини провідним видом діяльності, тобто тієї діяльності, під час якої максимально повно розвиваються всі психічні процеси (сприймання, уявлення, пам'ять, мислення, мовлення, уява, увага),— є предметно-маніпулятивна. Тобто для того, щоб щось сприйняти, зрозуміти, запам'ятати, малюк має побачити, почути, відчути предмет на дотик, смак, нюх. Це і складає предмет сенсорного виховання малят. Чим більше аналізаторів дитини задіяно під час знайомства з властивостями предметів, що оточують малюка, тим ефективніше відбувається розвиток сприймання дитини.

Особливу увагу, працюючи з малюками, слід звернути на формування у них уявлень про властивості та співвідношення предметів, тому що сформованість саме цих уявлень — один з важли-

вих показників сенсорного розвитку дитини, що є підґрунтям її подальшого інтелектуального розвитку. У ранньому віці точність сприймання є значною, проте процес сприймання відбувається своєрідним чином. Воно, по-перше, фіксує якусь одну якість об'єкта, і в майбутньому дитина орієнтується на цю якість, коли впізнає об'єкт. По-друге, сприймання дитини раннього віку афективно забарвлене і щільно пов'язане з практичною дією.

Дитина за перші три роки свого життя набуває значного чуттєво-рухливого, або сенсомоторного, досвіду, що має важливе значення для виявлення та розвитку здібності розрізняти речі за їх властивостями.

Дехто вважає, що не слід обтяжувати вихователів-практиків науковими термінами. Проте для того, щоб зрозуміти, як сенсорна інформація, що оточує дитину, стає її особистим надбанням, нам необхідно познайомитися з новими термінами та розглянути етапи цього шляху.

Комплексний підхід до перцептивного навчання шляхом активізації спонтанної діяльності — це застосування системи психолого-педагогічних впливів, що виражається в супроводженні, стимулюванні, підтримці дитини в самостійному відобуванні сенсорної інформації, на відміну від системи впливів, які передбачають «формовку» — підгонку до задалегідь наміченого зразка, прямі вказівки, напучування, жорстке оцінювання тощо.

Сформованість уявлень про колір, форму, розмір, звучання та про властивості предметів, які визначаються за допомогою кінестетики (смак, нюх, дотик), тобто *еталонних уявлень*, має універсальне, узагальнене значення для загального розвитку дитини. Сформованість цих уявлень є важливою ланкою у ланцюзі сенсорного виховання дошкільника, яке передуює формуванню сенсорних еталонів.

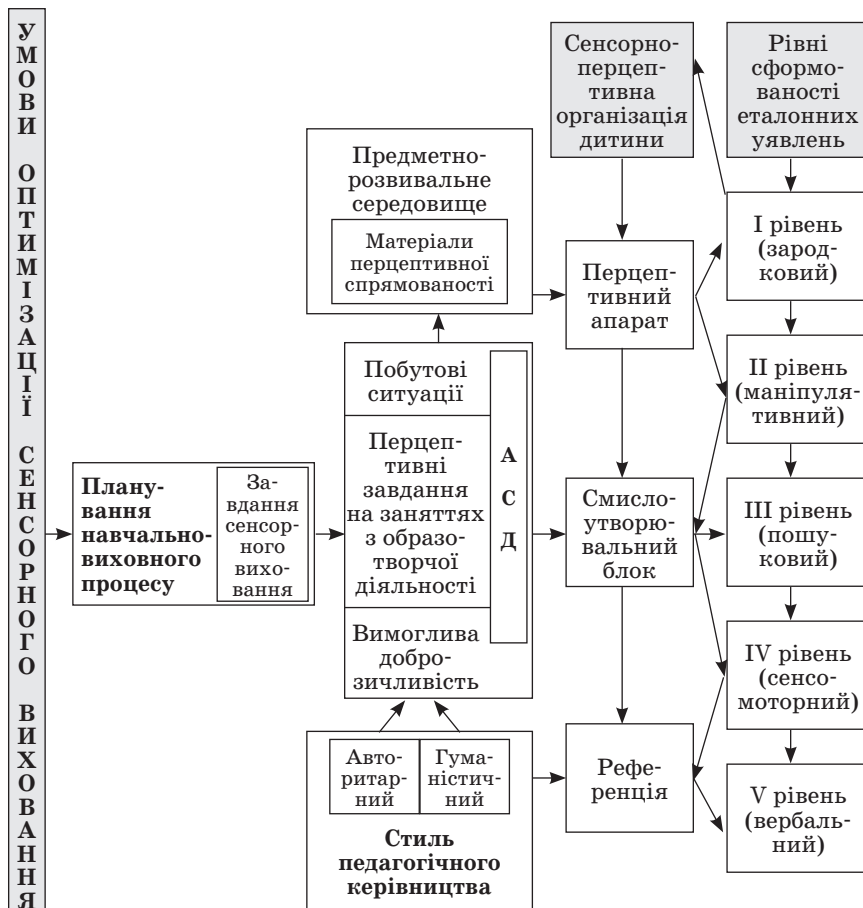
У психології *навчання* розглядається як процес надбання індивідуального досвіду в діяльності та результат процесу навчання, що полягає в позитивних змінах у розвитку дитини. Навчання характеризує факт набуття людиною нових психологічних якостей та властивостей. Етимологічно це поняття містить усе те, чого може навчитися індивід у результаті навчання (включно із навчанням самим життям).

Сенсорне виховання — це система педагогічних впливів, що спрямовані на формування способів чуттєвого пізнання і вдосконалення відчуттів і сприймань. Ураховуючи те, що сенсорний розвиток — це розвиток відчуттів та чуттєвості дитини, а *перцептивний розвиток* — відповідно розвиток її сприймання,

сприйнятливості, ми переконалися в тому, що розвиток чуттєвості п'яти органів почуттів (зір, слух, дотик, смак, нюх) та розвиток сприйнятливості (візуальної, аудіальної, кінестетичної) не є тождисними поняттями.

Перцептивне навчання дитини у загальному розгляді — це навчання від раннього віку суто людського типу сприймання — усвідомленого сприймання. Якщо сприйняте не стане особистим досягненням дитини, то навчання не матиме результатів.

Комплексний підхід передбачає урахування впливів предметно-розвивального середовища на дитину в поєднанні з участю значущого дорослого в її перцептивному розвитку.

Комплексний підхід до перцептивного навчання шляхом активізації спонтанної діяльності

Комплексний підхід до перцептивного навчання полягає в тому, що, опанувавши стиль педагогічного керівництва «вимоглива доброзичливість» та створивши предметно-розвивальне середовище, вихователь супроводжує перцептивне навчання дітей, активізуючи їх спонтанну діяльність, дбаючи про позитивний емоційний настрій вихованців.

Розробка *комплексного підходу до перцептивного навчання шляхом активізації спонтанної діяльності* мала на меті: оптимізувати процес сенсорного виховання в ранньому віці та допомогти вихователям так організувати свою роботу щодо формування в дітей уявлень про властивості та співвідношення предметів, щоб сенсорна інформація увійшла в свідомість дитини легко та перетворилася на перцептивний досвід.

Оптимізація складається не з арифметичної суми елементів, а з системи заходів, тобто складного комплексу взаємопов'язаних елементів. Взаємозв'язок частин, їх цілісність є не тільки найважливішою, але й системоутворювальною характеристикою, інакше кажучи: виключення хоча б одного з елементів спричиняє не тільки неоптимальне функціонування, але й руйнування системи.

Розглянемо рівні сформованості еталонних уявлень, за якими відбувається перцептивний розвиток дитини раннього віку.

I рівень — зародковий. До тієї миті, поки дитина зверне увагу на якусь властивість, відбувається дозрівання її перцептивного апарату до сприймання саме цієї інформації. Без тривалого періоду визрівання жодні глибокі зміни в природі відбутися не можуть. У справі формування еталонних уявлень це може бути одним з пояснень того, що інформацію про властивості та співвідношення предметів дитина не сприймає до певного моменту, а відсіває як «сенсорний шум».

Однією з причин того, що дитина відмовляється гратися з дидактичним матеріалом, у якому приховане перцептивне завдання, може бути те, що вона перебуває на зародковому рівні: відбувається дозрівання її перцептивного апарату, а процес формування еталонних уявлень поки не помітний для зовнішнього спостерігача. На цьому етапі не варто наполягати, примушувати дитину до ігор або занять із перцептивним змістом. Слід дати їй час роздивитися, призвичаїтися до предметно-розвивального середовища, адаптуватися до дітей та дорослих. У кожній дитини цей рівень сформованості еталонних уявлень може мати свої межі й прояви.

Перцептивне навчання на цьому етапі може полягати в привертанні уваги малят до тих змінних фізичної стимуляції, які

до цього не викликали інтересу дитини, за допомогою побутових ситуацій, що «вимагають» визначення властивостей і співвідношень предметів. Метою таких ситуацій є сприяння виникненню зацікавленості дитини тією сенсорною інформацією, до якої бажає привернути її увагу доросла людина.

II рівень — маніпулятивний, на якому відбувається неусвідомлене накопичення перцептивного досвіду, коли дитина засвоює інформацію під час будь-якої діяльності. Маніпулювання предметами, які містять сенсорну інформацію, тобто перцептивними матеріалами, розглянемо як наступний ступінь сформованості уявлень про властивості та співвідношення предметів.

III рівень — пошуковий: це шлях спроб та помилок, яким дитина іде та робить власні «відкриття», дуже важливий не тільки для перцептивного, а й для загального розвитку дитини. Розуміння педагогами того, що вербалізації перцептивного досвіду передуює період його накопичення, дозволяє не прискорювати штучно перцептивний розвиток дитини. Також важливим є усвідомлення вихователями того, що використання предметів як наочності для реалізації навчання і сприяння перцептивному навчанню опосередковано через предмети довкілля — цілком різні завдання. Необхідно ставити перед дітьми пізнавальні завдання «на сприймання» предметів та їх властивостей. Перцепція завжди міститься в контексті більш широкої діяльності, яку вона орієнтує та регулює; отже, і її завдання містяться в завданнях останньої та почасти замасковані ними. Реально перед індивідом виникає (або ставиться) не перцептивне, а комплексне практичне або пізнавальне завдання, в реалізації якого поряд із перцептивними процесами мають брати участь й інші види психічної діяльності, власне перцептивні ж завдання виступають у вигляді вимог, що ставляться до перцепції з боку цього комплексного завдання.

Власне перцептивні завдання, що виникають у контексті завдань практичної діяльності, мають вирішальне значення для розвитку сприймання дитини. Доки дитина не сприйме завдання в його істинному вигляді й не почне його якимось розв'язувати, жодного прогресу в сприйманні властивостей і співвідношень предметів очікувати не доводиться. Урахування вихователем того, що процес формування еталонних уявлень у дитини раннього віку починається на зародковому рівні та проходить ступінь накопичення перцептивного досвіду, дозволяє планувати цей процес із цілеспрямованим прагненням дорослого до його результату — сформованості еталонних уявлень, зберігаючи спонтанний характер цього процесу для дитини. Перцептивне навчання

починається зі створення педагогом предметно-розвивального середовища і триває завдяки запровадженню ним перцептивних завдань у повсякденне життя дітей.

IV рівень — сенсомоторний — характеризується тим, що розвиток сприймання відбувається в напрямку «укрупнення змістів» без особливого їх розширення. Опанування класифікаційних груп відбувається на перцептивному рівні без обов'язкового усвідомлення дитиною засад класифікацій, координацій, змісту й обсягу класів. На цьому рівні дитина правильно співвідносить предмети за їх властивостями, не промовляючи їх назви, або вербалізує помилково. Дитина співвідносить предмети за принципом «такий — не такий», за визначеним параметром (колір, форма, розмір тощо), тобто діє шляхом спроб та помилок.

Можливості для покращення розвитку сприймання полягають у тому, щоб перцепція була включена в контекст предметних і продуктивних завдань, що потребують обліку зовнішніх властивостей і співвідношень предметів.

Завданням перцептивного навчання є покращення уміння дитини робити все тонші розрізняння властивостей предметів та співвідношень і залежить від позитивного підкріплення та корекції. Розрізняння поліпшується тільки з практикою — як за умов усвідомлення результату, так і без цього усвідомлення. Коли перцептивне навчання відбувається за сприятливих умов, в «олюдненому» середовищі, розуміння дитиною перцептивного завдання підкріплює виникнення та підтримання інтересу до сенсорної інформації.

V рівень — вербальний: у мовленні дитини з'являються прикметники, що позначають властивості та співвідношення предметів. Завдання вихователя у перцептивному навчанні дитини цього ступеня сформованості еталонних уявлень, на нашу думку, полягає в тому, щоб він підвищив власну мовленнєву активність щодо називання властивостей і співвідношень тих предметів, на які спрямовується увага дитини, та не вимагав розгорнутих словесних відповідей від малят. Необхідно навчитися особливого ставлення до дитячих помилок: виправлення помилок без дорікання за них. Педагогові важливо усвідомити те, що розуміння слова у співвідношенні його з предметом та поєднання слова з уявленням цього предмета для дитини раннього віку — складна розумова діяльність, що покращується з часом та у результаті практики.

Перцептивне навчання дітей відбувається впродовж всього часу їх перебування в дошкільному закладі короткотривалими

періодами, що виникають спонтанно. Решту часу малюки вільно бігають, розмовляють чи мовчать, співають, пустують, коли їм заманеться. Вихователь не стримує ці внутрішні імпульси, проте, активізуючи вільні дії дітей, спрямовує їх у русло розвитку перцептивних здібностей та оволодіння усталеними нормами поведінки.

→ Принципи роботи з групою дітей раннього віку

- Не нав'язуйте себе нікому і дітям зокрема.
- Якщо не знаєте, як вплинути, — зупиніться!
- Позбудьтеся у вашому спілкуванні з дітьми тих впливів, які викликають у них протест чи негативну реакцію.
- Позбудьтеся неприязні до дітей та своїх негативних емоцій.
- Дотримуйтеся принципу рівноправності та співробітництва.
- Не фіксуйте увагу на невдачах.
- Давайте якісні оцінки.
- Не порівнюйте дитину з будь-ким, не ставте їй нікого у приклад.
- Не висловлюйте дитині свої симпатії у надмірній формі.
- Використовуйте різні форми несловесної підтримки дитини.

Дотримання цих принципів в роботі допоможе вихователям підвищити свій самоконтроль. Це не лише необхідна умова особистісного зростання дорослого, а й гарантія повноцінного формування уявлень про властивості та співвідношення предметів у малят.

Найважливішою умовою успішного перцептивного навчання є власна творчість педагогів, що виявляється у тому, щоб навчитися гнучко змінювати свою позицію, обігравати будь-які відхилення від запланованого, не порушуючи при цьому позитивного емоційного стану дитини, її внутрішньої свободи. Одним з показників системи педагогічних впливів, важливих для оптимізації перцептивного розвитку в ранньому віці, є емоційне благополуччя малят в групі одноліток та приязні взаємини зі значущими дорослими — працівниками дошкільного навчального закладу. Внутрішня свобода і почуття безпеки звільняють пізнавальну енергію малят.

Що ж слід робити дорослому, щоб підвищувався рівень сформованості еталонних уявлень дитини?

Налаштовування дорослої людини на загальну структуру світу будується і розвивається від раннього дитинства. На початку такого розвитку дитина відкриває структуру свого оточення в ході тривалих експериментів з ним, оперування ним тощо. Заходи, до яких вона долучається, цілком імовірно не відрізняються від

звичайного процесу наукового дослідження. Дитина цікавиться своїм оточенням: досліджує його, спостерігає тощо. Вона постійно розвиває все нові перцептивні гіпотези, які найкращим чином пояснюють її досвід. Коли вона це робить, то «налаштовується» на своє оточення, розвиває правильні реакції для адекватного сприймання структури цього оточення. З віком цей процес згортається, стає звичкою. Щойно ж індивід стикається з чимсь новим, дивним, несподіваним, він знов стає здатним до абстрагування нових структурних конструкцій, продовжуючи ті дослідження та спостереження, які були притаманні ранньому дитинству.

Логіка перцептивного навчання полягає в тому, що педагог, орієнтуючись на вимоги чинних державних програм та ступінь сформованості еталонних уявлень кожної дитини в групі, створює предметно-розвивальне середовище, яке насичене перцептивними матеріалами, що містять перцептивні завдання. Здійснюючи дидактичне супроводження перцептивного розвитку дитини через предмети довкілля, педагог опосередковано впливає на накопичення перцептивного досвіду кожної дитини. Ураховуючи особисту зацікавленість дитини сенсорною інформацією, вихователь активізує її перцептивні дії. У такий спосіб долається *перший кордон* надходження сенсорної інформації в сенсорно-перцептивний апарат дитини: перетворення важливої для розвитку дитини сенсорної інформації із «сенсорного шуму» на ту, на яку дитина звертає увагу. Починається накопичення та усвідомлене сприймання дитиною інформації про перцептивні змісти на рівні ідентифікації за принципом «такий — не такий», перцептивні дії перетворюються на перцептивну діяльність.

Накопичення перцептивних змістів під час предметно-маніпулятивної діяльності підводить дитину до *другого кордону* надходження сенсорної інформації в її перцептивний апарат: усвідомлення перцептивного завдання, бажання його розв'язати. На цьому етапі з боку педагога є важливими: підтримка спонтанних проявів дітей; заохочення ініціативи та зусиль дитини (незалежно від результату діяльності); висока мовленнєва активність педагога у називанні властивостей і співвідношень предметів; невимагання від дитини повторення; надання дитині допомоги в разі необхідності; виправлення помилок без дорікання за них.

За умови додержання цієї логіки педагогом відбудеться подолання *третього кордону* надходження сенсорної інформації в перцептивний апарат дитини: укрупнення перцептивних змістів за рахунок вербалізації перцептивного досвіду. Але на цьому етапі існує своя закономірність. Дитина тільки тоді усвідомлено

вербалізуватиме перцептивний досвід, якщо властивості і співвідношення предметів набудуть для неї особистісного змісту: це і зацікавленість «Я» дитини, і гордість за досягнення, і використання набутої інформації як «містка» з метою налагодження соціальних контактів. Тобто мотивація до сприймання міститься в типі соціальної співучасті.

У кожної дитини молодшого дошкільного віку, якщо вона не має вад у сприймаючих системах, можна сформулювати уявлення про властивості і співвідношення предметів, що є особисто значущими для неї, якщо педагог, усвідомлюючи кінцевий результат перцептивного навчання як мету для себе, визначить оптимальні умови організації цього процесу.

Як бачимо з наведеної далі таблиці, комплексний підхід складається з трьох компонентів, що пов'язані з такими **умовами оптимізації сенсорного виховання**:

- **психологічний компонент** націлює вихователів до застосування принципів роботи з малятами, побудованих з урахуванням природних закономірностей розвитку дитячої психіки. Це позитивно відбивається на виробленні стилю керівництва перцептивним навчанням — вимоглива доброзичливість. Опанувавши їх, педагоги стають для дітей «об'єднаним цен-

→ Умови оптимізації сенсорного виховання

Компоненти \ Умови	Планування освітнього процесу	Стиль педагогічного керівництва	Оточуюче середовище
Психологічний компонент	Принципи перцептивного навчання на гуманістичних засадах	Вимоглива доброзичливість	«Олюднене»; активізує спонтанну діяльність дітей
Змістовний компонент	Структурованість та гнучкість орієнтовного планування	Навчально-виховні впливи, адекватні етапу перцептивного навчання	Перцептивні задачі в дидактичних завданнях та побутових ситуаціях
Практичний компонент	Методичні рекомендації з питань організації та планування образотворчої діяльності	Дидактичний супровід ігор малят	Багатоваріативні ігри та дидактичні матеріали

тром», завдяки цьому відбувається «олюднення» предметно-розвивального середовища;

- **змістовий компонент** передбачає структурованість та гнучкість орієнтовного планування, в яке закладена логіка перцептивного навчання. Вихователю потрібно застосовувати навчально-виховні впливи та перцептивні завдання, адекватні етапу перцептивного навчання дитини, привертаючи увагу дитини до певних дидактичних ігор та побутових ситуацій;
- **практичний компонент** характеризується методичними рекомендаціями з питань організації та планування образотворчої діяльності, складеними відповідно до орієнтовного планування; опрацюванням методики; дидактичним супроводом ігор дітей; виготовленням дидактичних матеріалів та підготуванням багатоваріативних ігор.

Ми підійшли до організації педагогічного процесу в групі раннього віку дошкільного навчального закладу з бажанням вільно, без примусу, здійснити сенсорне виховання дітей другого-третього років життя під кутом регламентації їх життєдіяльності.

Запропонований нами **шлях активізації спонтанної діяльності** передбачає дидактичне супроводження перцептивного навчання дітей, налагодження міжособистісних взаємин між педагогом та групою дітей, коли дитині надається право обирати діяльність. Педагог, активізуючи спонтанну діяльність дитини, перетворює її на два взаємопов'язаних процеси — спілкування і спільну перцептивну діяльність. Застосування цього підходу в перцептивному навчанні дітей раннього віку проявляється у тому, що педагог викликає в дітей інтерес до властивостей і співвідношень предметів у тих видах діяльності, яким надає перевагу дитина. Вихователь створює атмосферу захопленості, розумового пошуку в групі, привертає увагу дітей до сенсорної інформації з метою накопичення перцептивного досвіду, а потім непомітно скорочує свою активність, поступаючись ініціативою дитині.

Розглянемо детальніше умови оптимізації сенсорного виховання дітей раннього віку, які є складовими комплексного підходу до перцептивного навчання.

→ Планування та організація навчально-виховного процесу з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей

Орієнтовне планування навчально-виховного процесу в групі раннього віку дошкільного навчального закладу дає можливість педагогові здійснювати педагогічне керівництво перцептивним

научуванням дітей, враховуючи структурований зміст освіти і опираючись за цих умов на сприймання дітей і свої творчі задуми. Суть орієнтовного планування полягає в тому, що насиченість різних видів дитячої діяльності конкретним змістом ґрунтується на логічному об'єднанні навчального матеріалу з різних сфер і блоків та послідовному викладі його; супутньому характері образотворчої діяльності й ігор дітей; на спільній темі, яка вивчається протягом тижня.

Формування уявлень про властивості і співвідношення предметів (еталонних уявлень) здійснюється щоденно в різних видах дитячої діяльності. Завдання перцептивного научування закладені в орієнтовне щотижнєве планування навчально-виховного процесу, реалізація якого розрахована на один навчальний рік у групі раннього віку дошкільного навчального закладу. Формування уявлень про властивості та співвідношення предметів відбувається щоденно в різних видах дитячої діяльності. За такого підходу, коли програма стає не догмою, а керівництвом до дій, вихователь усвідомлює, що можна працювати по-різному, але отримувати високий кінцевий результат.

За нашого підходу процес пізнання властивостей предметів оточуючого світу та їх співвідношень бере початок від продуктивних видів діяльності (малювання, аплікація, ліплення, конструювання) та закріплюється протягом дня в побутових ситуаціях та дидактичних сенсорних іграх, які містять перцептивні завдання.

➔ **Вимоглива доброзичливість**

Від дорослих, відповідальних за освіту малят, діти потребують не гарячої і пристрасної любові, а тепла, доброї, теплої сердечності. Найкраща виховна лінія є середина між постійною суворістю і добродушною м'якістю, що потурає у всьому дитині. Потрібно знати внутрішнє життя дитини, її запити і, за можливості, задовольняти всі потреби її, що сприяють здоровому зростанню. В. О. Сухомлинський одним з найцінніших якостей вихователя вважав людяність, глибоку любов до дітей — любов, у якій поєднуються сердешна доброзичливість матері з мудрою суворістю та вимогливістю батька.

Вимогливу доброзичливість ми обрали як стиль педагогічного керівництва перцептивним научуванням. Це система способів та прийомів впливу на дітей, які не пригнічують гідності дитини та водночас не потурають їй у всьому. Такий стиль керівництва спрямовує енергію дитини на пізнання сенсорної інформації та накопичення перцептивного досвіду.

Основними елементами стилю «вимоглива доброзичливість» є: стало-позитивне ставлення до дитини, яке виявляється в домінуванні похвали й підтримки над вказівками і зауваженнями; забезпечення стабільного позитивного особистісного спілкування; використання особистісно-орієнтованих звертань до дитини; орієнтування педагога на сигнали, що йдуть від дитини, як на показники співучасті самої дитини у взаємодії; демонстрація дитині свого зацікавленого ставлення до неї, до її справ; надання дитині альтернативи для вибору дій і можливості закінчити значні для неї справи; ставлення до дитячих помилок як до корисної інформації про рівень сформованості еталонних уявлень кожної дитини.

Тобто йдеться про такий стиль керівництва перцептивним научуванням, за якого дитина сама активно зацікавлена навчитися в дорослого на підставі особистої участі в освоєнні оточуючої дійсності. За такого педагогічного ідеалу у вихователя змінюються самонастанови: не дати дітям знання, не озброїти їх уміннями і навичками, а розвинути у дитини бажання засвоювати сенсорну інформацію, створити умови для того, щоб малюк активно набував перцептивного досвіду з довкілля, супроводжувати його потяг до саморозвитку, зробити процес перцептивного научування легким, природним, радісним для дітей та дорослих.

Перцептивне научування дітей успішніше відбувається за умови взаємодії дорослого з дітьми, у їх спільній образотворчій діяльності, що відбувається у невимушеній формі, де вихователь рівноправний партнер, який із середини цієї діяльності запроваджує свої пропозиції та приймає задуми дітей, демонструючи різноманітні способи дій, розв'язуючи разом з дітьми проблеми, якщо вони виникають.

Педагогові слід навчитися гнучко змінювати свою позицію, обігравати усілякі відхилення від запланованого, не порушуючи за цих умов позитивного емоційного стану дитини, її внутрішньої свободи. Оптимізація сенсорного виховання можлива за умови здійснення перцептивного научування в «олюдненому» середовищі, коли дитина відчуває тепле ставлення, зацікавленість, турботу, емпатію до себе з боку дорослого, але позбавлена його дріб'язкової опіки та надмірної регламентованості свого життя.

У процесі спілкування з дитиною та під час спільної предметної діяльності, у якій вихователь навмисно створює ситуації невизначеності, супроводження словами дорослого вражень малюка допомагає встановленню зв'язків між зоровим, слуховим та кінестетичним каналами сприймання, формує здатність викликати образ

названої властивості в уяві. Якщо дитина відчуває психологічну підтримку своїх зусиль, то ситуації невизначеності змушують її до конкретизації загальних перцептивних змістів, надають змогу самостійно видобувати сенсорну інформацію та формують бажання дитини до самостійного пізнання оточуючого світу.

➔ **Використання розвивального потенціалу оточуючого середовища для активізації саморозвитку дитини**

Ураховуючи вплив найближчого оточення на перцептивний розвиток маленької дитини, слід дотримуватися педагогічних вимог до оточуючого середовища, серед яких привабливість та доступність, змістовно-інформативний предметний характер, різноманітність, насиченість, неординарність, мінливість, *олюдненість*. Середовище має допомагати дитині «на дотик» пізнавати світ і полегшувати її розвиток.

Вихователю створює предметно-розвивальне середовище для групи малят. Але тільки створити середовище недостатньо. Дитина сама без допомоги дорослого не розкриє призначення створеного середовища. Вихователю для того, щоб бути упевненим в ефективності своїх зусиль, потрібна не застигла методика, а орієнтири для здійснення дидактичного супроводження перцептивного навчання дітей. Кожен предмет оточуючого середовища несе різноманітну сенсорну інформацію. Її сприймання починається з тієї миті, коли «промінь уваги» дитини «зачепиться» за цю інформацію. Це може відбуватися за допомогою дорослого чи всупереч його зусиллям.

Перцептивне навчання відбувається за чотирма послідовними етапами, які можна окреслити змістовно. Кожний етап має свою мету та завдання. Але в часі кожна дитина долає їх у власному темпі. Завдання ж для педагога полягає в тому, щоб ураховувати етап, на якому перебуває дитина і, залежно від цього, здійснювати її перцептивне навчання, обираючи певні навчальні впливи. Визначмо їх.

На першому етапі перцептивного навчання (гармонізація інформаційного поля) завдання для педагога полягає не тільки в тому, щоб наповнити предметно-розвивальне середовище дидактичними матеріалами перцептивного змісту, а й здебільшого в опануванні уміння використовувати розвивальний потенціал довкілля, ненав'язливо привертаючи увагу малят до властивостей і співвідношень предметів: візуальних (колір, форма, розмір, просторові співвідношення), аудіальних (звучання), кінестетичних (запах, смак, дотик).

На другому етапі перцептивного навчання (накопичення перцептивного досвіду) завдання для педагога зводиться до активізації спонтанної діяльності дитини щодо властивостей і співвідношень предметів. Він заохочує її придивлятися, прислухатися, доторкатися до предметів довкілля, маніпулювати ними. Важливим з методичної точки зору на цьому етапі є те, що завдяки прикладу дорослого або більш обізнаного з цього питання однолітка та власному ініціативному наслідуванню малюк починає звертати увагу на властивості і співвідношення предметів. Від цього часу впізнавання, співвіднесення предметів за їх властивостями та вербалізація еталонних уявлень стають для дитини перцептивним завданням.

Третій етап перцептивного навчання (розуміння перцептивного завдання) передбачає удосконалення перцептивної діяльності дітей на шляху спроб та помилок. Завдання для педагога на цьому етапі полягає в заохоченні дитини до активної перцептивної діяльності та в позитивному підкріпленні правильних сенсомоторних рішень. Помилки ж дітей виправляються без картання, докорів, засуджень. Педагог словесно позначає ті властивості та співвідношення предметів, на які спрямовується увага малюка.

Четвертий етап перцептивного навчання (словесного позначення еталонних уявлень) характеризує те, що дитина з власної ініціативи називає якості предметів та їх співвідношення. Завдання для вихователя на цьому етапі полягає в тому, щоб не вимагати від дітей запам'ятовування слів, які позначають властивості та співвідношення предметів, не прискорювати штучно процес формування еталонних уявлень, а в різноманітних побутових ситуаціях підвищувати інтерес дитини до перцептивних матеріалів та її мотивацію до самостійного називання властивостей і співвідношень предметів. Причиною дитячої ініціативи у називанні кольорових властивостей та тих, що пізнаються за дотиком, формою, розміром, звучанням, смаком, запахом, просторовими співвідношеннями предметів, як довело дослідження, насамперед є особистісні смисли, а також — «гордість за досягнення».